

sotva pětina, z živnostníků, provozujících tam svá řemesla, své obchody, sotva desetina.

Kdyby podobná procedura, jaká se stala assanací, opětovala se i v jiných částech Prahy, vymizel by úplně kmen starousedlého občanstva. Na místo majetku privátního nastupuje již nyní majetek bank, záložen, pojišťoven, závodů, často cizozemských, a co zbývá, stane se předmětem obchodů a směn.

To vše by bylo pochopitelné, kdybychom holdovali liberálním zásadám velkokapitalismu, ale při veřejném vystupování stále se klade váha na princip demokratismu a takové zásady, jež nejsou vzaty z doktrin kosmopolitického liberalismu.

Řekne se, že jest to stadium přechodní, ale trvá-li toto stadium po léta, a pokračuje-li se bez přestání dále, vytvářejí se neustále nové poměry. Následky toho jsou již citelné a alespoň křiklavým efektům věnuje se již pozornost. Na Starém Městě nastává depopulace a stesky na neblahé poměry se množí. Ale ku podivu, že východiště hledá se namnoze týmiž prostředky, jež poměry ty přivodily; než přece jen suggestce pozbývá již původní moci, a široké vrstvy počínají již uvažovati a pohlížeti na věc z různých stránek.

Budoucnost velkovýroby v zemědělství.

JUDr. Václav Schuster.

Jen ostýchavě zřikají se theoretikové i politikové sociální demokracie starého učení Marxova. Na říjnovém sjezdu německé sociální demokracie ve Stuttgartě ještě byla slyšána slova o velikém, blízkém převratu, kdy na ssutinách dnešního společenského řádu vyroste společnost nová a blažená. Zvučně zněly blahé naděje z nadšených úst roznícených žen. Těmto výbuchům nezkušeného optimismu nepřizvukoval však vážnější díl účastníků sjezdových. Klidný Bavorák von Vollmar bez ostychu mluvil o nevyspělosti německého národa k tak obrovské společenské přeměně, Schippel připouštěl prospěšnost ochranných průmyslových cel, Heine neváhal obhájit své tvrzení, že účelnější než neústupný boj proti militarismu byla by »záměna cenných práv lidových za nová děla«. Otřesena byla víra v blízký příchod bezmezného štěstí socialisované společnosti, víra, jež uchvacuje bezpočet zubožených dělníků a ukolébává je ve sny plné dětinné naděje. Z ovzduší svobodné Anglie zaslal notorický nevěrec

dr. Bernstein list účastníkům stuttgartského sjezdu, v němž mluví o „posledních cílech“ sociální demokracie jako o hudbě budoucnosti nedohledné, ač-li jich vůbec lze dosáhnouti. Pohyb jest mi vším, dí Bernstein, — to, co obecně zoveme naším konečným cílem, není mi ničím. Sjezdy německé sociální demokracie, věrný povaze německého národa, jsou často zrcadlem rozporů theoretických. Ohledy taktické ovšem posud na nich vítězí. „Budoucí ráj“ jest dodnes pružinou agitace. Leč jinak bude, až sociálnědemokratická strana účastná výkonné moci stane před branami pozitivné práce.

Zdá se, že pravověrný socialism stihne stejný osud jako orthodoxní liberalism. Kde jsou naděje Bastiatovy v ekonomický soulad, který hospodářská svoboda způsobí? Jaké ústupky učinil liberalism ruchu doby, v níž není více místa pro liberály starého rázu! V nedotknutelnou prve svatyni práva soukromého směle vstupuje veřejný interes, rostou úkoly státní moci. Axiomata krajního hospodářského liberalismu zapomenuta a zachováno pouze, co nepřičí se neodvratnému proudu hospodářského žití.

A nová nauka protivného polu, socialism Marxův, kde se ocitá? Theorii o náhlé katastrofě dnešní společnosti povstali nebezpeční odpůrcové. Podryty věty o hodnotě, a naděje v náhlou proletarisaci národů podervána. Nespokojenost ovšem se rozvlnila, neboť jsou jí otevřeny nové, prve zcela nedostupné cesty projevu, a potřeby jednotlivců vzrostly rychleji než úhrada zvolna stoupající. Zanikají některé větve řemeslné výroby, aby vykvetl průmysl, a vyrostl nový střední stav sloužící zájmům průmyslu, obchodu, techniky, dopravy, správy i vědy. Vyznavači Marxovi sami počínají pochybovati o důvodnosti proroctví svého mistra. „Neličme utopii budoucího ráje, který jest nedohledný, pakliže vůbec dosažitelný,“ zaznívalo ze sjezdu stuttgartského. Klesá-li Marxismus, zjevuje-li se nemožnost přirozené povaze lidí i poměrů se přičícího utopického komunismu, neupadá ještě socialismus. Spíše roste a blíží se době, v níž na kolbišti veřejném nevystačí více s kritikou, agitačními hesly a utopickými nadějemi. Tvrdá skutečnost života a pokračující věk otupuje ostré hrany jeho. Doznává různost poměrů a shledává nutnost rozdílného postupu v rozdílných zemích. Sociální demokracie německá sdílí osud všech velikých stran: nastupuje cestu kompromisů. Národní typy socialismu vynikají intensivněji než prve, kdy živena byla naděje, že pod dunícemi kročeji spojených proletářů světa již již se sřítí společenský řád.

Proletarisace rolnictva, vítězství velkovýroby i v zemědělství, toť dřevní cíl a stará nauka socialismu. Nauce této povstali odpůrci mezi socialisty i mimo ně. Úpadek Marxismu poskytl živné síly protivníkům nauky o proletarisaci rolnictva a theorie o vítězném zápasu zemědělské velkovýroby s výrobou malou. Oba problémy úzce souvisí. Má-li velká výroba i v zemědělství rozhodnou převahu, je-li i v zemědělství dokonalejší, levnější, způsobilější, pak by neodvratným byl úpadek středního stavu rolnického. Střední a malá výroba rolnická udržovala by se silou setrvačnosti a umělými záchranými prostředky ještě po drahnou dobu, nikdo by však nebyl s to zadržeti konečný její skon. Nebyloť by lze při zemědělství tak rozpoznávat jako v průmyslu. Jsou řemesla, která tovární výrobě dílem neb zcela podléhají, jsou jiná, která pro povahu svou jí nikdy podléhnouti nemohou. Povaha polního hospodářství jest však daleko stejnoměrnější. Rozřešení otázky, nabude-li velkovýroba i v zemědělství převahy, jest základním kamenem agrární politiky. Soudí-li se, že velkovýroba v zemědělství zvítězí, pak jsou všechny snahy po zachování stavu rolnického v základě pochybeny, marny a obecnému prospěchu i pokroku škodny. Pak nezbude, než uspíšiti přirozený vývoj. Nikdo by neměl přikročiti k řešení agrárních problémů, nikdo by neměl přiložiti ruky k dílům agrární politiky, pokud by si určitě nezodpověděl onu základní otázku. Socialistická literatura o otázce agrární jest nemálo chuda, což přirozeno, neboť rolnické poměry nikdy nebyly socialismu blízky.

Slyšme nejprve, co soudí o budoucnosti zemědělské velkovýroby přední spis německého socialismu v oboru agrární politiky, kniha Viléma Liebknechta:*)

Kapitalistická velkovýroba způsobila pomocí strojů převrat v průmyslu i v zemědělství. Malá rolnická výroba jest v úpadku, není s to, aby racionálně půdu vzdělala, malorolníci jsou předlužení. Kde panuje velkostatkářstvo, vyhubilo svobodné sedláky úplně. Pomoc zjedná se přepisem dluhů na stát a zároveň závazkem rolníků, že za dozoru státu své jednotlivé živnosti přemění ve společenskou velkovýrobu. Půda stane se veřejným majetkem. Kapitalistická velkovýroba se svými dokonalými stroji nabyta v zemědělství převahy a malým živnostem rolnickým i statkům střední velikosti nelze s ní více soutěžit.

*) Wilhelm Liebknecht, Zur Grund- und Bodenfrage; Leipzig.

Proto mizí prý střední rolnický stav. Tak soudí Liebknecht přirovnávaje francouzského sedláčka s anglickým velkostatkářem. —

Gustav Ruhland kritizuje a vyvrací vytknutá tvrzení. Spojuje vědění zemědělce rozhledu v pravdě světového a profesora národního hospodářství, jest kritikem svrchovaně oprávněným. Praví:*)

Především nelze připustiti přirovnávání francouzského a anglického zemědělství. Poměry tu i tam jsou příliš rozdílny, aby bylo lze z nich vyvoditi všeobecné konkluse o výhodách velkovýroby a vadách výroby malé. Rovněž zákon, který platí pro vývoj průmyslový, není proto již směrodatným pro zemědělský rozvoj. Zákony hospodářského života nejsou závisly na přání určité školy národohospodářské. Theorie o převaze velké výroby, přiměřená snad rozvoji průmyslovému, pro poměry zemědělské rozhodně platnosti nemá. Technika velkovýroby nemá převahy nad technikou výroby malé v žádném oboru polního hospodářství. Obě hlavní odvětví zemědělská, dobytčářství i pěstování obilí, jsou toho dokladem.

Vyhledáme-li širé kraje ruské neb uherské a prerie americké, shledáme dojísta techniku kapitalistické velkovýrobě přiměřenou. Tu podnikatel vydržuje tisíce kusů dobytka. Zvířata jsou venku, i mláďata rodí se na lučinách. Po 12 nedělích zachází matčino mléko, jež sotva k výživě telete stačí a nejvýše na 500 litrů obnáší. Zvířata jsou v mládí pro nepravidelnou výživu velice hubená a dosahují teprve ve stáří 6, 7 a 8 let jakési zralosti pro zabití. Leč i pak jest maso tuhé, tvrdé a barvy temné. Nejcennější jest kůže, kteráž jest velmi tlustá a trvalá. Živá váha těchto zralých zvířat obnáší u krav 350—500 kg, u býků a volů 500—800 kg. Činnost pěstitelská obmezuje se na dosti povrchní dozor a výběr kusů pro trh způsobilých. Ostatní obstarává příroda. Tot typ extensivní, velkokapitalistické výroby! Mezi ním a typem intenzivní výkonnosti novodobého dobytčářství jest ovšem více stupňů.

Pohledme na moderní chov dobytka! Na místě stáda mnoha tisíců nacházíme stádo 40—80 kusů právě u hospodářů nejpokročilejších. Slavní pěstitelé shorthornského dobytka, Karel a Robert Colling, prodali svá znamenitá stáda v počtu 47, resp. 61 kusů. Vynikající pěstitel simmenthalského plemene rada Rebmann nikdy nezvýšil počet svého plemenného stáda přes padesát. Jest to také kapitali-

*) Dr. sc. pol. G. Ruhland, Leitfaden zur Einführung in das Studium der Agrarpolitik. Berlin, 1894.

stická velkovýroba podle nauky socialistické? A jaký rozdíl v technice! Zvířata nepobíhají již volně po stepi; výchova v chlévě a venku na pastvě pečlivě se střídá. Krmivo pozorně vybírá se pro různé dle stáří a druhu dobytek, kterýž ošetřován jest úzkostlivě. Vyskytne-li se byt' jen nepatrná indisposice, povolává se zvěrolékař. Za skotáky hodí se jen mužové řádní a věci znalí, kteří bývají dobře odměňováni. Hospodář sám na vše osobně dozírá, což je mu ovšem lze toliko při nepočetném stádu.

Rozdílna jest však také výkonnost. Na stepi dorůstá dobytek teprve v 5. neb 6. roce, při intensivním chovu již v polovině této doby. Extensivní velkovýroba odchovává dobytek, jenž teprve v 6. a 7. roce pro jatky uzrává, a dodává telata, kteráž jsou jen kost a kůže. V intensivní výrobě počíná zužitkování masa již v 8. a 10. týdnu, zužitkování mléka v 2. roce. Hledí se buď docílit mnoho masa, aneb mnoho dobrého mléka. Některá telata vykazují již v 10. týdnu 125 *kg* mrtvé váhy; na stepi obnáší váha stejné starého zvířete 20—30 *kg*. Býci sotva 2 $\frac{1}{2}$ roku starí váží často až 780 *kg* a volí 4 $\frac{1}{2}$ letí až 1244 *kg*. Mrtvá váha tvoří 73 a 74 procent váhy živé oproti 50 a 60 procentům při extensivním chovu na stepích. Mléka docíleno od jedné krávy až 8000 litrů, másla až 466 *kg* za rok, číslice, kteréž nejnověji byly ještě značně předstiženy. V extensivním hospodářství lze o zužitkování mléka sotva mluvit.

Důvodno jest tvrzení, že živočišná produkce intensivní výroby střední velikosti jest, pokud se týče masa, pětkrát i šestkrát, co do mléka desetkrát větší než v extensivní velkovýrobě, jakost pak vůbec nelze ani přirovnávat.

Podobné poměry jsou při pěstování obilí. Výrobní výsledky obrovských farem Dakoty nebo Kalifornie nikterak neuspokojují. Práce jest tu ovšem obmezena na minimum. Pole se parním pluhem záorá, poněkud uvláčí a oseje za několik týdnů. Pak opustí dělníci farmu až do příštích žní. A výsledky? Navštívíme-li na jaře takovou farmu, pro bující plevel sotva rozeznáme pole oseté od neosetého. Plevel bují až do žní, ubírá roli plochy i síly a způsobuje četné obilní nemoci. A po žních? Výnos jest osmkrát, někdy jen pětkrát větší než množství zaseté. Toť výsledek velkovýroby kapitalistické. Pomineme opět řadu středních stupňů a prozkoumáme vysoce intensivní pěstění obilí na statku Hadmersleben v provincii saské. Hnojení i setbě věnuje se největší péče. Obilní rostlinky sotva vzešly a již se okopávají; po pleveli ani stopy. Při žních vybírá majitel sám neb odborný zřízenec nejkrásnější klasy, z nichž vydo-

bude pro příští setbu bezvadná zrna. Zaseté zrno zmnohonásobí se 49- až 53krát. Uvážíme-li pěstění obilí po stránce technické, do- jista shledáme, že vývoj techniky i tu směřuje k výrobě střední, nikoli velké. —

Víra v převahu výroby velké v zemědělství jest nemálo roz- šířena. Upozorníme-li, že v Německu v četných krajích velkostatek jest v úpadku, kdežto selská hospodářství poměrně dosti dobře pro- spívají, lze namítnouti, že snad používání strojů v Německu není ještě dosti rozšířeno. Amerika jest vlastní strojové velkovýroby země- dělské, v novém světě nezahostila se posud krise zemědělská tou měrou jako v střední Evropě. Poslyšme však, co praví sociálně- demokratická revue a socialistický spisovatel o americké velkovýrobě. Rudolf Meyer *) dí: Dr. Glenn, majitel největší farmy v Kali- fornii, dospěl k úpadku. Sir John Lister-Kay a Mr. Power v Ka- nadě prohospodařili nemalé obnosy; pověstná 40.000 akrů objímající kanadská farma byla rozprodána v mnoho dílců. Podobně děje se v severní Dakotě. Rudolf Meyer v dotčené své stati „o blížícím se úpadku zemědělské velkovýroby“ dokazuje, že stroje jsou toho prvou příčinou, pro kterou velková výroba zemědělská zachází. Dokazuje tedy pravý opak toho, co Liebknecht a s ním převážná část socia- listických theoretiků i politiků. Evropský dělník pracuje bedlivě, ne- boť vidí před sebou pluh, brány, válce, secí stroj, zří koně, práci pluhu neb stroje, za kterým kráčí. Americký polní dělník sedí na „zdokonaleném“ hospodářském stroji, kterýž sám stranou neb za ním práci obstarává. Sluchem rozpoznává, zdali stroj řádně pracuje. Naslouchá, zdali na samovazači posečeného obilí vše jde svým věčně stejným chodem, zda nebyl stroj porušen. O více se nestará; zastaví se a ohlédne se jen tehdy, když stroj řádně nejde. Práce jest toliko povrchní, vše vykonává se „ve velkém“. Dlouhodobou praxí vycvi- čený dělník jest hledanou, draho placenou silou. Farmář zhosпода- řující se svými syny hospodářství s k r o v n é velikosti, obsluhuje stroje sám a ušetří drahé síly vycvičených dělníků. Snáze pak přestojí krise a nepříznivé konjunktury cen.

Rozvoj rolnictví nepřikloňuje se tak k velkovýrobě jako prů- myslový pokrok; právě naopak. Postup dělení půdy ve Spojených Státech Severoamerických jest toho markantním dokladem. Kde vzdělávání půdy pokračuje, rozpadávají se veliké podniky země- dělské. Počneme-li při atlantickém oceánu v Connecticutu a krá-

*) »Die neue Zeit« č. 53. z roku 1893.

číme-li Pensylvanií, přes Ohio, Indianu, Illinois, Wisconsin a Minnesotu až do Dakoty, nacházíme průměrnou velikost farmy 80, 93, 99, 105, 124, 134, 145 a 218 akrů. Tato skutečnost (vedle mnohých jiných) zvrací domněnku, že střední statky jsou pohlcovány velkými. Intenzivní hospodářská výroba nesrovnává se s povahou velkovýroby. Potud Rudolf Meyer, jehož vývody nejnovější agrárně-statistická zkoumání v Německu (a jistou měrou i v Čechách) nikterak nevyvracejí, nýbrž potvrzují. Jak posud víra v převahu velkovýroby v hospodářství polním jest rozšířena, dokázala polemika proti Rudolfu Meyerovi: Až se sestrojí nové, ještě dokonalejší, dnes ještě neznámé výtečné stroje, pak kapitalistická velkovýroba i v zemědělství zvítězí, až zavedena bude velevýroba společenstevní, docílí stejných, ne-li lepších výsledků, než soukromá píle středního statkáře. — — — Tak a podobně zní námitky, které staví domnělou možnost proti skutečnosti. Nesou na čele svém znak věřícího fanatismu, jemuž jest všechno možno. Tu jsou hranice, kde rozumové důvody a fakta sklánějí se před fanatickou vírou. Základy nauky socialistické jsou pochybeny, vykládá-li příčinu agrární krise tím, že malá výroba jest potlačována velkou. Nebyla-li rozpoznána správně příčina choroby, jsou i léčebné prostředky socialismu mylny. Jedné zásadě však sluší přiznati uplatnění, že totiž soukromý majetek půdy a produkci zemědělskou měrou nemalou dlužno podrobiti zájmům obecného dobra. —

To, co Ruhland a Meyer před léty uvedli, potvrdil nizozemský socialistický spisovatel Vliegen před nedávnem ve vědeckém orgánu německé sociální demokracie. *)

Vliegen dotvrzuje vlastní zkušeností a číslicemi, že o vzrůstu zemědělské velkovýroby kapitalistické není v rolnictví nizozemském ani potuchy. Řítí se naděje, že vzrůstem kapitalistické velkovýroby uspíší se přechod k řádům kolektivisticko-socialistickým. Zdá se, že přítomný vývoj v Nizozemí vede spíše od socialismu než k němu. Sociálně-demokratická strana v Nizozemí spoléhá tudíž na něco jiného, na rostoucí zadlužení pozemkové. Rostoucí dluhy volají se na pomoc a vše se má nasaditi, aby soukromý majetek pozemků stal se břemenem nesnesitelným. Pak teprve udeří hodina, kdy na ssutinách platných řádů vzejde ráj socialistické výroby. Proti drsné skutečnosti, že v Nizozemí velkovýroby zemědělské ubývá na pro-

*) Srov. též článek »Ochranné clo a socialismus agrární« v národohospodářské části »Hlasu Národa« č. 292. z r. 1898.

spěch malých a středních statků, také tu staví se naděje věřícího fanatismu. Kde jest záruka, že budoucí socialistická velkovýroba, že společenstevní velkovýroba bude výnosnější než výroba jednotlivcova? Toliko osobní zájem hospodáře zaručuje zdar výroby zemědělské, jejíž stabilita vyžaduje obětí, které často až v daleké budoucnosti nesou ovoce. Zájem ten dědí se v řádné rolnické rodině s pokolení na pokolení, podněcuje obětí k zvelebení statku a oživuje chuť k úmorné práci. Vědomí osobní zodpovědnosti za zdar podniku a přirozená zjištěnost lidská jsou živly, za něž posud marně hledána náhrada. Tyto momenty psychické nelze nahraditi různými umělostkami, jako premiemi a t. d., pokud by bylo v řádech kolektivistických vůbec přípustno jich použití.

Úsudky naše sdílejí z valné části i někteří moderní socialističtí theoretikové. V příčině té nastínil přítomný stav otázky projednávané nejnověji prof. dr. T. G. Masaryk*) takto:

„V marxovské sociální demokracii německé teprve vystoupení Vollmarovo vedlo k čilejšímu jednání o programě agrárním. Z celé diskuse vedené v čelných orgánech strany od r. 1894 vysvítá dost zřejmě, že theoretikové marxovští, třeba že opatrně, přidávají se k názorům Vollmarovým, jenž docela odkrytě Marxovu teorii hodnotní pro zemědělství popírá. Vollmar doznává, že v zemědělství konkurence velikých majitelů malých není, nýbrž kapitál z venčí. Podobně čteme v článcích socialistů jiných dost často věty jako následující: Malorolnictvo nezaniká, má se zle, ale dovede se udržet (podporováno jsouc státem stejně, jako podporováno je dělnictvo) — mezi velkostatkáři a malostatkáři není té konkurence, která je mezi malými a velkými v průmyslu — velkostatkářství neznamena všude a vždy ve výrobě kapitalistickou — není vždy a všude totožné s koncentrací kapitalistickou — všude je tendence, aby renta zmizela, nikde ne, aby stoupala, a t. d. Tyto a ostatní výpovědi socialistických theoretiků po mém (prof. Masaryka) soudu lépe odpovídají skutečným poměrům než hlasy opačné (i takové se vyskytují!) a docházejí, trvám, potvrzení tím, jak všude rolnictvo se chová k socialismu.“ Dále dí prof. Masaryk: „Marx historii moderního hospodaření podává hlavně podle Anglie a tamějších poměrů průmyslových a zemědělských. Ale i ty poměry analysoval nesprávně. V Anglii malorolnictvo (pachtýři) nezaniklo a nezaniká.“

*) Masaryk, Otázka sociální. Základy marxismu sociologické a filosofické. Praha, 1898.

Vývody své o komunismu a vlastnictví uzavírá prof. Masaryk větou: „Engelsova komunismu vůbec nebylo nikdy.“ —

Nikoliv nadarmo věnovali jsme úvod naší stati novým proudům v táboře sociálně-demokratických theoretiků. Mladistvé proudění podemílá zároveň i nauku o převaze výroby velké v zemědělství. Zdali k újmě sociální demokracie? Sotva. Je-li vůbec v dosahu možnosti získati závažnou část zemědělců pro sociální demokracii, mohlo by se tak státi pouze tímto obratem. Vítězstvím nových směrů mizejí však současně zárodky nebezpečí, kteréž choval socialismus Marxův a Engelsův v sobě pro hospodářský i kulturní pokrok, jemuž hrozil odněti nejmocnější podněty (psychické pobídky činnosti, mravní moment osobní zodpovědnosti a p.).

Ještě jeden rozdíl v povaze výroby zemědělské a průmyslové jest nám vytknouti. Činitel práce jest v zemědělství mocnějším než ve výrobě průmyslové a vyrovnává u rolníků převahu kapitálu na straně velkostatkářů, pokud by bylo snad lze převahu takovou v poměru k výměře plochy orné půdy dokázati.

Vlastní pšle, lepší dohled, menší režie, pokud se týče sil dozorčích i pracovních, jsou faktorové rolníku menšímu vesměs přízniví, k čemuž ještě přistupuje možnost oddati se pěstování specialit vyžadujících zvláštní péče.*) Strojová výroba, ničící některá řemesla, nehubí maloroľnictvo, jelikož ruční práce jest v hospodářství závažná a stroje, jichž lze použití s výhodou, může si snadno z valné části zaopatřiti i malý rolník. Pro velké, jako mlátičí stroje, zřizují si rolníci společenstva strojová, aneb si je opatří levnou výpůjčkou. Příčiny roľnické krise nutno hledati zcela jinde než v domnělé převaze velké kapitalistické výroby. V dějinném rozvoji zvolna ustupuje extenzivní velkovýroba intenzivní výrobě podmíněné menšími komplexy půdy. Různé podoby pozemkového majetku společenského zanikají a výhradného panství nabývá vlastnictví soukromé. A tak dějiny samy i přirozená povaha výrobní techniky vytkly zemědělské velkovýrobě určité meze.

*) Srov. mou stať »K sociální otázce stavu roľnického« v »Českých listech hospod.« z r. 1898.